

ЛЕМКІВСЬКИЙ ДІАЛЕКТ В ОНОМАСТИЧНОМУ АСПЕКТІ

Наталія ЛІСНЯК (Тернопіль)

© 2009

МІКРОТОПОНІМІЯ ГРУПИ СІЛ ЛЕМКІВЩИНИ

У статті проаналізовано мікротопоніми семи сіл Лемківщини. Здійснено класифікацію мікротопонімів, яка ґрунтується на детальному вивченні семантики їх твірної бази.

Ключові слова: *апелятив, мікротопонім, ойконім.*

Мікротопоніми, будучи місцевими назвами, виникають у надрах розмовно-побутового мовлення без втручання літературної мови і відображають усі ознаки відповідної говірки.

Мікротопоніми – це назви малих географічних об'єктів, до яких належать іменування природних реалій (боліт, горбів, гір, джерел, долин, шляхів, лугів, пасовищ, полів, ставків, струмків, урочищ, ярів тощо) та іменування рукотворних невеликих об'єктів (вулиць, кутків й частин села, доріг, стежок, криниць, мостів, кладовищ, хуторів).

Мікротопоніми позначають невеликі об'єкти незначної суспільної ваги, мають специфічну деривативну структуру, здебільшого належать до первинних утворень, функціонують порівняно недовго та обслуговують громаду, обмежену територіально. Мікротопоніми є яскравими виразниками культури, побуту, історії людності. Саме в них приховується спосіб мислення людини, її світосприймання.

Мікротопонімія була об'єктом вивчення українських ономастів Ю.Карпенка, Я. Пури, М. Дуйчака та ін. Топонімію та мікротопонімію Лемківщини досліджував З.Штібер [Stieber]. Він зазначає, що в назвах дрібних об'єктів сіл західної та східної частин Лемківщини переважають українські лексеми. Учений наголошує на тому, що попри наявні безпосередні наявні контакти лемків із сусідніми польською та словацькою мовами, у мікротопонімії назв, перейнятих із цих мов, зовсім мало. Дослідник стверджує, що на мікротопонімії Лемківщини майже не позначився вплив так званої «волоської колонізації», тобто румунізмів серед назв «теренів» одиниці, оскільки «волохами» здебільшого були українці. У мікротопонімії відчутний лемківський діалект [Stieber: 103-106].

Предметом сьогоднішнього зацікавлення послужили мікротопоніми семи сіл Лемківщини, що записані від переселенців, котрі проживають у Тернопільській області.

Лемківщина, як відомо, розташована в українських Карпатах між ріками Сяном і Попрадом у межах сучасної Польщі, та на північний захід від ріки Уж у Закарпатті до ріки Попрад у Словаччині. У середині ХХ століття відбулася сумнозвісна акція «Вісла», за якою лемки були виселені зі своїх земель. Зараз чимало лемків проживає на території Західної України, зокрема Тернопільської області. Існує кілька населених пунктів, де переважають вихідці з Лемківщини. Такі села вони любовно називають «Лемківська республіка».

Лемки як окрема етнографічна група українського народу характеризуються рядом традиційних локальних особливостей. Значна частина своєрідних лемківських рис зумовлена особливостями конкретно-історичних обставин соціально-економічного життя українських горян-лемків, характером місцевих умов, природно-географічного середовища [Залеський: 68].

У своїй статті ми спробували з'ясувати значення твірних основ назв малих географічних об'єктів. Семантика апелятивів, що стали базовими для досліджуваних мікротопонімів Лемківщини, досить різноманітна. Нижче розглянемо їх за прийнятою класифікацією [Лісняк: 68].

1. Назви, що відображають географію краю: *Верх (поле Мисцова), Петрушків Верх (гора Висова); Височизна (стежка Пельня), Гірка (кут села, поле Дальова), Горб (кут села Злоцке; поле Дальова), Межи Дебрями (поле Тильова) від апелятива **дебра** 'яр, балка', низина, заросла лісом' [Марусенко: 225], Діл (гора Тильова, ліс Мисцова), Ділець (поле Дальова), Долинка (поле Тильова), За Гору (поле Дальова), Кичера (поле Мисцова) від апелятива **кичера** 'гора, покрита лісом крім вершини' [Грінченко: II, 234], Кам'яні Горбки (поле Мисцова), На Березі (кут села Висова), На Гірках (поле Тильова), Високий Лаз (поле Висова), На Лазі (луг Тильова) від апелятива **лаз** 'гірський луг' [Марусенко: 234], На Ярах (поле Тильова), Обіч (кут села Дальова) від апелятива **обіч** 'схил гори' [Марусенко: 238], Під Гірков (долина Дальова), Під Ярами (поле Тильова), Скалка (поле Пельня), Сповзи (поле Мисцова), Халі горбок (кут села Висова), Чорний Діл (ліс Висова), Чортів Берез (поле Мисцова), Кути-Щоби (поле Щавник) від апелятива щоб 'круте верів'я гори' [Грінченко: IУ, 529].*

2. Назви, що позначають ліс, гай, указують на рослинний покрив: *Великий Лісик (ліс Злоцке)/ Малий Лісик (ліс Злоцке), Жидмарський Ліс (ліс Злоцке), За Лісом (кут села Щавник), Луги (поле Дальова), Між Стерньов (поле Тильова), Під Буковим Горбом (поле Висова), Поляна (поле Мисцова), Широка Лука (поле Дальова), Чаца (поле Мисцова).*

3. Назви, що відображають види дерев, рослин: *Букова (гора Злоцке), Буковий (ліс Щавник), Бучник (ліс Мисцова), Дорога на Бучник (дорога Мисцова), Кустриця (поле Висова) від апелятива **кустриця** 'рослина, вівсяниця; Festuca' [Грінченко: II, 382], На Луцаку (кут села Висова) від апелятива **луцак** 'видушений горіх' [Грінченко: II, 384] Сосна (долина Мисцова), Сосни (ліс Пельня), Через Черемхи (дорога Дальова), Явірник (ліс Висова), Яворина (гора Злоцке, ліс Висова), Яличняки (ліс Висова) .*

4. Назви, що вказують на водні реалії місцевості та властивості ґрунту: *Болота (поле Пельня), Ванців Потік (поле Мисцова), За Водов (кут села Дальова, кут села Щавник), Криниця Даньцяниного Гната (криниця Мисцова), Потічок (криниця), Ріпка (річка Висова), Ропа (річка Висова) від апелятива ропа 'нафта' [Грінченко: IУ, 65] Русло Червоне (потічок Злоцке), Станчат Потік (поле Мисцова), Циголка (річка Висова), Щава (джерело Щавник), Щавки (щавки сіножаті) від апелятива щава 'кислі мінеральні води' [Грінченко: IУ, 525].*

5. Назви за формою мікрооб'єкта: *Козяче Ребро (гора Щавник), Круг (кут села Злоцке), Кругла Долина (поле Висова).*

6. Назви, що відображають спосіб освоєння території: *Заруби (гора Злоцке), Зарубане (поле Висова), Пасеки (ліс Мисцова) від апелятива **пасіка** 'висічене місце в лісі' [Чучка: 50], Черти (сіножаті Злоцке), Чертожи (ліс Висова) від апелятива **чертіж** 'чертити' [Чучка: 45], 'поле на місці лісових розробок, цілина' [Яшкін: 204]. Ця назва широко представлена в топонімії Українських Карпат [Stieber: 17; Hrabec: 156].*

7. Назви типів поселення: *Воля (кут села Мисцова), Уличка (стежка Злоцке).*

8. Основи, які виражають розміщення об'єкта в просторі: *Верхній Кут (кут села Злоцке) / Нижній Кут (кут села Злоцке), Верхній Конец (кут села Дальова), Горішній Конец (кут села Мисцова) / Долишній Конец (кут села Мисцова), На Конец Села (стежка Дальова), Перша Німиця (гора Висова), Середня Німиця (гора Висова), Задня Німиця (гора Висова).*

9. Назви, пов'язані з господарською діяльністю людини: *Бровариско (поле Висова) від апелятива **бровариско** 'місце, де була броварня', Висівська Гута (хутір Висова), Полянська Гута (гора Мисцова) від апелятива **гута** 'склозавод', За Вигоном (кут села Висова), Качальник (долина Мисцова), пор., качальня 'каток для білизни' [Грінченко: II, 225], Під Папірня (поле Висова) від апелятива **папірня** 'паперова фабрика' [Грінченко: II, 95], Пастівники (кут села Злоцке).*

10. Назви, пов'язані з різними вимірами площ, наділів: *Дільниці (кут села Дальова) від апелятива **дільниця** 'земельна ділянка' [Дуйчак: 280], Помірки (поле Злоцке) від апелятива **помірки** 'шмат городу, поля, що є додатковим наділом' [СУМ: VII, 125], Підчертин (поле Пельня), пор. **чверть** 'одна з чотирьох рівних частин' [СУМ: XI, 228].*

11. Назви, що відображають соціальний стан власників іменованого мікрооб'єкта: *Панський Ліс (ліс Дальова), Попова Нозриця (поле Мисцова), Солтиско (кут села Злоцке) від апелятива солтиско 'місце, де знаходився (жив) солтис'.*

12. Назви, які містять ойконіми та мікротопоніми: *До Дуклі (дорога Мисцова) від ойконіма Дукля, До Злоцкого (виїзд Щавник) від ойконіма Злоцке, До Риманова (дорога Дальова)*

від ойконіма Римапов, *До Щавника (виїзд)* від ойконіма Щавник, *До Ястрябіка (виїзд Злоцке, виїзд Щавник)* від ойконіма Ястрябік, *На Санек (дорога Дальова)* від ойконіма Санек, *На Яслиска (дорога Дальова)* від ойконіма Яслиско, *За Вадерником (поле Тильова)* від мікротопоніма *Вадерник (поле Тильова)*, *Під Гродком (поле Висова)* від мікротопоніма *Гродек (гора Висова)*, *Підшапове (поле Мисцова)* від мікротопоніма *Шаповец (гора Мисцова)*.

13. Назви, що вказують на прізвище, прізвисько чи ім'я першопоселенця, чи мешканця, поблизу якого розміщений іменованний об'єкт: *Микола (поле Злоцке); Грінцерівка (ліс Тильова), Губівка (вулиця Тильова), Кушнірівка (поле Висова), Коблашова Долина (поле Висова), Ледівка (вулиця Тильова), Мацківка (вулиця Тильова), Мосарівка (гора Злоцке), Під Петруськовим Верхом (кут села Висова), Паньківка (кут села Пельня), Середняків (кут села Злоцке).*

Як бачимо, аналізовані мікротопоніми – це здебільшого українські лексеми – апелятиви чи антропоніми, які стали назвами малих географічних об'єктів, обстежуваних сіл Лемківщини. Однак у мікро топонімії мають місце вкраплення, які відбивають риси польської мови (*гродек, цава*), німецької (*обшар*) мов. Крім того, у назвах відображено риси лемківського діалекту на різних мовних рівнях, зокрема у морфології (*За Водов, Криниця Данцяниного Гната, Межи Дебрями, Кам'яни Горби*), у фонетиці (*Уличка, Конец*), у словотворі (*Ванцив Потік, Височизна, Горбок, Великий Лісик, Циголка, Під Петруськовим Верхом*), у лексиці (*Яличняки, Ледівка*).

Матеріали, що були використані у цій розвідці надані інформаторами, вихідцями з Лемківщини, зокрема це: Гопей Іван Констянтиннович, 1927р.н.(село Злоцке), Матлага Анастасія Василівна 1923 р.н.(село Дальова), Павлик Ганна Василівна 1922р.н. (село Щавник), Панцьо Іван Данилович, 1919 р.н., Панцьо (Фучило) Катерина Іванівна, 1921 р.н. (село Тильова), Патента Юліан Михайлович, 1927 р.н., Лісняк Євген Йосипович, 1943 р.н. (село Пельня), Сисак Ганна Семенівна 1921-2009р.р. (село Мисцова), Ступінська (Корінь) Катерина Петрівна, 1925 р.н. (село Висова).

Колишні мешканці обстежених сіл ще достеменно пам'ятають місце знаходження мікрооб'єкта, дають його детальний опис. Ті, що побували у сучасному селі, кажуть, що окремі назви зникли, інші ж перейменовано. Так, у селі Висова річка *Рона* зараз має назву *Бліхнарка*, очевидно, за однойменною назвою сусіднього села). Нерідко невимовна туга за рідним краєм дозволяла носієві назви перенести її на певний мікрооб'єкт у село, де проживає він зараз.

Це спостерігається у населених пунктах, де більшу частину села становлять лемки (с. Жовтневе Тернопільського району, село Криниця Монастирського району Тернопільської області).

ЛІТЕРАТУРА

Адамович: Адамович Я. Мікратапанімічныя назвы. - Мінск: Вышэйша школа, 1971. – 112с.

Грінченко: Грінченко Б. Словарь української мови. – К., 1907-1909. – Т.1-4.

Дзендзелівський: Дзендзелівський Й.О. Українські назви для гирла, устя річки. *Opomastica, rocznik XV.* – Wrocław–Warszawa–Kraków, 1970. – С.125-142.

Дуйчак: Дуйчак М. Мікротопонімія українських сіл Східної Словаччини (Лексико-семантичні групи та структура) // Науковий збірник музею української культури у Свиднику. – Словацьке пед. вид. в Братиславі. Відділ укр. літ. в Пряшеві, 1994. – С. 260-372.

Залеський: Залеський А.М. Найбільш західний український говір. Культура слова, 1987. Вип. 33. – С. 68-71.

Карпенко: Карпенко Ю.О. Свойства и источники микропонимии. Микропонимия. Изд. моск. универ., 1967. – С. 15-22.

Лісняк: Лісняк Н.І. Мікротопонімія Західного Поділля. Автореф. дис....канд.філол.наук. – Ужгород, 2004. – 20с.

Марусенко: Марусенко Т.А. Материалы к словарю украинских географических апелятивов (названия рельефов) // Полесье (Лингвистика. Археология. Топонимика). – М., 1968. – С. 206-255.

СУМ: Словник української мови. / І. К. Білодід (гол. ред.) та ін. – Т.1-11. – К., 1970-1980.

Чучка: Чучка П.П. Вступ до слов'янської філології. – К., 1989. – 75 с.

Яшкін: Яшкін І.Я. Беларускія геаграфічныя назвы. Гідралогія. – Мінськ: Навука і тэхніка,

1971. – 256 с.

Hrabec: Hrabec S. Nazwy geograficzne Huculszczyzny. – Kraków, 1950. – 261 s.

Stieber: Stieber Z. Toponomastyka łemkowszczyzny. Część II. Nazwy terenowe. – Łódź, 1949. – 114 s.

Natalya Lisnyak. Microtoponyms of Lemkivshchyna.

The classification of the microtoponyms of lemky, which is based on the detailed analysis of the semantics of their formative stem, has been provided. Appellative and onym lexis that is found in the microtoponymic stems has been described.

Key words: *appellative, microtoponym, oykonym.*

Ніна СВИСТУН (Тернопіль)

© 2009

СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ІМЕН В УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПІСНЯХ З ЛЕМКІВЩИНИ

У статті розглядаються особові імена, що функціонують в українських народних піснях з Лемківщини, їх специфіка та особливості використання.

Ключові слова: *антропонім, варіанти та інваріанти імен, лемківська народна пісня, онім, особове ім'я.*

Власні імена кожного народу, який має уже сформовану складну систему ідентифікації особи, – це найстаріша антропонімійна категорія, що пройшла складний шлях еволюції. Духовна культура лемків як одного із периферійних говорів, що через певні історичні умови вже перестав існувати як єдине компактне ціле, знаходила своє відображення у різних аспектах досліджень відомих науковців.

Мета нашої статті полягає в тому, щоб виявити і проаналізувати імена, використані у лемківських піснях. Джерелом дослідження стали українські народні пісні з Лемківщини. Лемківська пісенність є досить своєрідною в багатому суцвітті української народної творчості. Вона лаконічна у виразах, винахідлива у формі і служить багатим джерелом для антропонімійних досліджень.

Власне ім'я розглядається переважно як мовне явище в аспекті його лінгвістичного та історичного розвитку. Ім'я – це знак, на основі якого індивідуалізується та ідентифікується особа.

В енциклопедії „Українська мова” подається таке трактування: „Ім'я особове – вид антропоніма; надається людині при народженні, в рідкісних випадках його обирає сама доросла людина при зміні імені. Ім'я особове має функцію індивідуалізації, тобто називає (ідентифікує) одиничний, єдиний, неповторний факт дійсності, в даному разі – людину. Будь-яке ім'я фактично може позначати не одну людину (повторюваність імен пов'язана з певною обмеженістю їхньої кількості). Індивідуалізаційну функцію воно виконує лише в конкретному випадку [Українська мова: 203].

У „Великому тлумачному словнику сучасної української мови” подано такі значення лексеми „ім'я”:

- 1) особиста назва людини, що дається їй після народження;
- 2) те саме, що назва (називання речі своїми іменами);
- 3) те саме, що слава (репутація): *Не псувати доброго імені.* [ВТССУМ: 397].

Нас цікавить перша позиція, оскільки предметом наукових досліджень ми вибрали особові імена людей.

Проаналізовані нами тексти дають можливість побачити особливості та специфіку використання імен у лемківських піснях.